De torenvalk (foto rechts) profiteert van stroken in een wintervoedselakker. Foto: Rik Schreurs

Graft uit de vergetelheid

Projectenparade: dit deden we nog meer in 2020

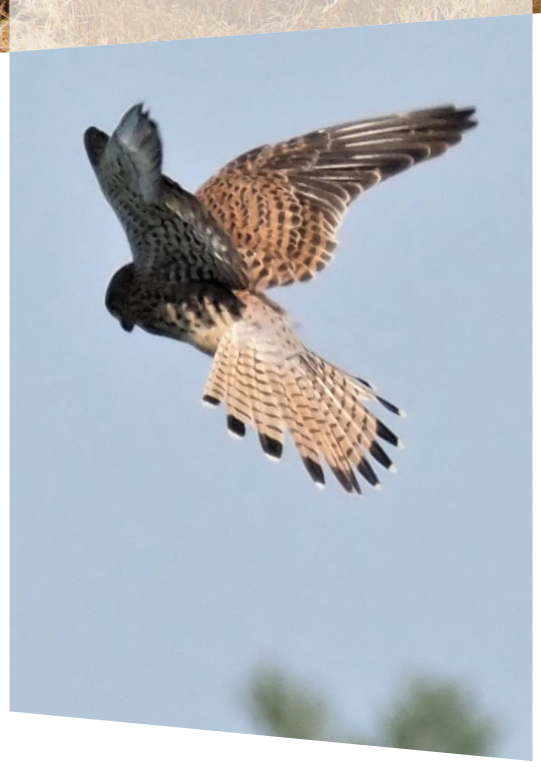

Alle erfbetreders naar een breder groen verhaal

Er gebeuren mooie dingen in het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Maar is het genoeg? Harm Kossen, coördinator bij Natuurrijk Limburg: "Als de hele landbouw natuurlijker is, dan kun je ook meer uit het ANLb halen." En die landbouw wordt pas natuurlijker als boeren overtuigd raken, door bijvoorbeeld adviezen van erfbetreders. Daarom testen Natuurrijk Limburg en agrarisch adviesbedrijf Arvalis of erfbetreders een groener verhaal kunnen en willen vertellen.

Het aankomende Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) geeft aanzet voor een natuurlijker landbouw: ook gangbare boeren zullen vergroeningsmaatregelen moeten nemen om in aanmerking te blijven komen voor GLB-middelen. Wat en hoe wordt uitgetest in pilots (zie kader).

Als onderdeel van de Limburgse pilot testen Natuurrijk Limburg en adviesorganisatie Arvalis of ook de kennisuitwisseling tussen erfbetreders kan worden meegenomen. 'Train de trainer' heet dit programma en vijf collega's van Natuurrijk Limburg en Arvalis deden mee. In vijftien trainingen dompelden specialisten van het Louis Bolk Instituut hen onder in vergroeningsmaatregelen: van productief kruidenrijk grasland en gefaseerd maaien, tot groenbemesters en bestuiving. Ook leerden de deelnemers hoe ze hierover met de boer in gesprek gaan en een bedrijfsplan maken. Evert Prins van het Louis Bolk Instituut stond afgelopen jaar voor een gemotiveerde groep, zegt hij. Het perspectief op biodiversiteit verschilt wel: Natuurrijk Limburg denkt vanuit soorten, Arvalis meer vanuit agrobiodiversiteit, dus wat biodiversiteit voor het boerenbedrijf betekenen kan. "Ze hebben allemaal een natuurinclusief hart maar vullen elkaar daarin echt aan. >>

GLB-PILOT: NIET LANGER MÁXIMALE PRODUCTIE, MAAR MEER EEN ÓPTIMALE PRODUCTIE

In zeven pilots testen collectieven hoe de vergroening in het volgende GLB eruit kan zien. Train de trainer is onderdeel van de Limburgse pilot. Zo krijgen het ministerie van LNV en de schrijvers van het Nationaal Strategisch Plan (de Nederlandse invulling van het GLB) inzicht in het belang van kennisbegeleiding in het nieuwe GLB.

Daarnaast zijn zo'n tachtig deelnemers met tien verschillende laagdrempelige maatregelen in de weer, van gefaseerd maaien en winterbedekking tot mechanische onkruidbestrijding. Boeren krijgen een vergoeding.
De pilot moet in beeld brengen of de maatregelen praktisch haalbaar zijn, voldoende opleveren voor biodiversiteit en onder welke voorwaarden. Deelnemer aan Train de trainer en GLB-pilot-projectleider Stan Bruijsten (Arvalis): "We hebben factsheets op hoofdlijnen maar verder zeggen we: experimenteer maar. We merken wel dat sommige maatregelen meer sturing nodig hebben: boeren willen bijvoorbeeld het liefst het onkruid in een akkerrand wegmaaien, terwijl dat voor de natuur misschien wel waarde heeft. Eén plus één is ook niet altijd twee, niet elke maatregel pakt op elk bedrijf hetzelfde uit. Het wordt dus nog wel een uitdaging om hiermee aan de slag te gaan. De gesprekken worden bovendien anders, het gaat ook om: wat vind je leuk aan je werk, waar krijg je energie van? Niet langer máximale productie, maar meer een óptimale productie."

Dankzij de arenstripper kan een boer zijn graan oogsten terwijl de halm (met dekking voor de hamster) blijft staan. Gangbare landbouw en natuurbeheer komen zo dichterbij elkaar. Foto: Rik Schreurs

En het wordt makkelijker om een boer te overtuigen als je die verschillende perspectieven weet."

IDEAALPLAATJE STAAT VER AF VAN GANGBAAR - "Pas wanneer je vraagt: denk je dat natuurinclusief geld oplevert?, zie je wie van Arvalis en wie van Natuurrijk Limburg komt", lacht Arvalis-adviseur Gido Lemmens, "want ik geloof dat eigenlijk niet." Sowieso heeft hij een gezonde portie scepsis. "Eerst zien, dan geloven, dat is boeren ook niet vreemd. Ze noemen altijd drie redenen waarom iets niet werkt, en als je die niet kunt weerleggen, ben je snel klaar." Belangrijk om je te realiseren, vindt hij: het ideaalplaatje van voorlopers staat echt heel ver van de gangbare landbouw af. "Je moet dus op zoek naar kleine stapjes. Als je begint over kruidenrijk grasland op het hele bedrijf, sta je met vijf minuten weer buiten. Maar als je zegt: 'het was erg droog, er was weinig opbrengst, misschien moet je dit eens op een perceeltje proberen', dan lukt het wel. En dan moet het zichzelf bewijzen."

Niet te hard van stapel lopen, dat was voor Natuurrijk Limburg-veldmedewerker Rik Schreurs even schakelen: "Dat heb ik wel geleerd: boeren eerst kennis laten maken met maatregelen en aan het denken zetten, en dan pas langzaam uitbouwen. Ik merkte dat adviseurs van Arvalis kleine dingen, zoals het plaatsen van een nestkast, snel opschrijven als maatregel. Terwijl ik zoiets eigenlijk vanzelfsprekend vind. Ik probeer van die kleine maatregelen nu ook de aardigheid in te zien."

Intensief kruidenrijk grasland met klaver en andere kruiden is gezond voor koeien en levert tegelijk winst voor biodiversiteit. Foto: Stan Bruijsten

En breder kijken, vult Schreurs' collega Pieter Puts aan. "Natuurinclusief is een hele brede term. Voor sommigen is het biologisch, anderen gaan zuinig om met hun bodem of zijn bezig met natuurlijke plaagdierbestrijding. Dat was voor mij wel een eyeopener. Je kunt je focussen op het extensief kruidenrijk grasland uit het ANLb, maar ook kijken naar intensief kruidenrijk grasland in combinatie met melkvee. Ook op de huiskavel waar de koeien lopen, kun je dan iets doen voor natuur. Door die bredere blik komt de gemiddelde boer dichterbij."

INHAKEN OP MOTIVATIE - "Ik denk dat boeren zeker openstaan voor natuurinclusief, maar het verdienmodel is het belangrijkste", verklaart Prins van het Louis Bolk Instituut. Veldmedewerker Schreurs kan dat beamen: dat er een goede vergoeding tegenover staat, dat is een randvoorwaarde. Daarna zoekt hij naar de motivatie, zoals ook bij het ANLb gebeurt. "Wat is het voor persoon? Vindt hij machines mooi of toch ook wel de beestjes? Als een boer graag met zijn eigen combine het veld ingaat, dan kunnen we iets doen met beheer, bijvoorbeeld stroken uit een wintervoedselakker 'oogsten': dat is goed voor de torenvalk omdat die zo makkelijker muizen kan vangen. Wil een boer graag variëren of wil hij veronkruiding voorkomen bij extensief beheer, dan gaan we rouleren in het bouwplan. Het is vooral creatief nadenken. Bedrijfskennis heb je nodig, en die moet blijven groeien. Ik heb een steeds meer compleet beeld van de landbouw."

ENTHOUSIASME GROEIT - Dankzij Train de trainer zijn de vijf adviseurs meer naar elkaar toegegroeid. Soms was al die ecologie wel pittig, aldus Arvalis-adviseur Gido Lemmens. "Maar toen ik, na een training over natuurlijke plaagbestrijding en autochtoon plantmateriaal, bij een ondernemer zat die twijfelde over akkerranden, kon ik het toch mooi vertalen: een akkerrand heeft altijd zin." Lemmens, zelf ook vleesveehouder, kan inmiddels ook meepraten over het enthousiasme dat dit oplevert. "Dankzij Harm Kossen doe ik mee met een nachtvlinderonderzoek en daar ben ik echt enthousiast van geworden. Ik merk dat als ik heel kleine dingen verander, dat heel grote effecten heeft op insecten. Eén dag was de vlinderval leeg, precies na het maaien. Een beetje "rommel" is dus goed. Alleen loopt mijn vader hier ook nog rond en die heeft alles er graag keurig bijliggen; ik moet nu dus wel de grasmaaier verstoppen."

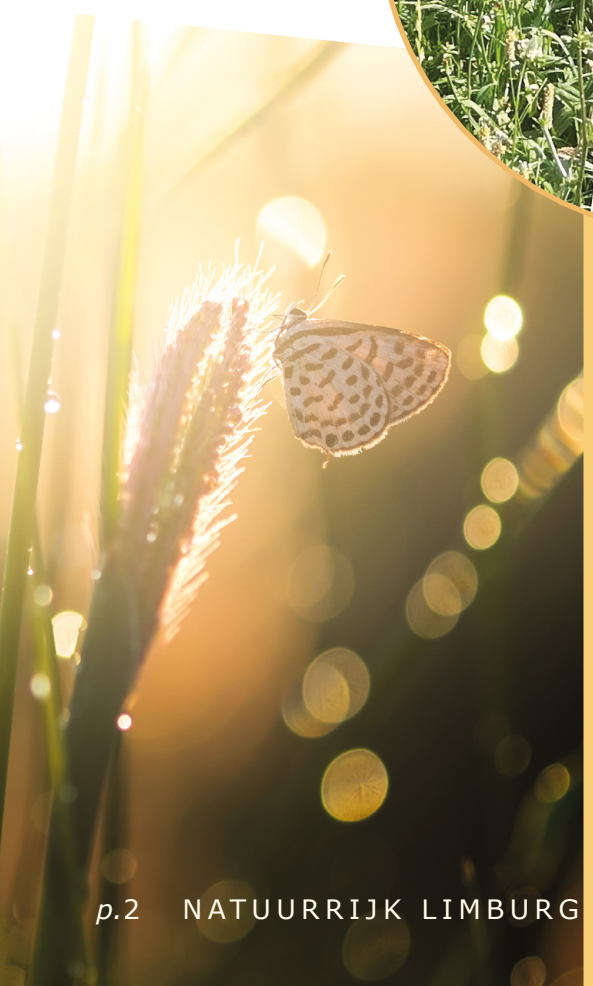

AANVULLEND TOEKOMSTPERSPECTIEF VOORWAARDE VOOR VERANDERING

De eerste vijf adviseurs zijn nu opgeleid, maar uiteindelijk is het de bedoeling om ook andere erfbetreders mee te nemen in het natuurinclusieve verhaal. Erfbetreders spelen een belangrijke rol bij het maken van keuzes op het agrarisch bedrijf. Er moet dan wel een alternatief verdienmodel komen, niet alleen voor de boer, zeker ook voor de erfbetreders. Duurzame oplossingen zijn er vaak wel, maar niet altijd aantrekkelijk of zelfs goedgekeurd, zoals biostimulanten in plaats van chemische gewasbescherming. Lastig is het bijvoorbeeld ook bij veevoerleveranciers, omdat boeren binnen kringlooplandbouw dit zelf gaan telen. Bovendien zijn veel boeren gebonden aan allerlei regeltjes. Ze worden bijvoorbeeld gedwongen te kiezen voor emissiearme vloeren, wat ten koste gaat van een potstal met ruige stalmest. De overheid kan hier een rol spelen, denkt Natuurrijk Limburg, door met een helikopterview aan te geven welke kant ze op wil. Natuurinclusieve landbouw kan dan bijdragen aan een aanvullend toekomstperspectief. Zonder perspectief gaan boeren niet veranderen, en adviseurs ook niet.

Graft uit de vergetelheid

Afzonderlijk lijken ze wat marginaal, maar heggen en hagen, houtwallen en singels vormen een fijnvertakt ecologisch wegennet door het landschap. Landschapselementen versterken leefgebieden en verbinden ze met elkaar. Ook graften zijn essentieel voor onze 'akkers en weiden vol leven'. Maar het gaat niet zo goed met dit Limburgse icoon. Gelukkig zien steeds meer partijen het belang.

Graften dateren uit de middeleeuwen of misschien al wel uit de Romeinse tijd. De bevolking groeide rap, er was meer landbouwgrond nodig en ook de Limburgse heuvels werden geploegd en ingezaaid. Door stroken te beplanten voorkwamen boeren dat grond van hun akkers wegspoelde. Onder de strook erodeerde de grond juist wel, waardoor steilranden ontstonden tussen de akkers.

Graften zijn ontstaan door mensenhanden, maar uitgegroeid tot bijzondere ecologische pareltjes. Sommige zijn dichtbegroeid met loofhout, en vormen zo een soort bosrand waardoor in een open landschap enorm veel gradiënten ontstaan. Juist op zo'n overgang vinden veel dieren, van hazelmuis tot vroedmeesterpad, een goed biotoop. De onbeboste graften zijn vooral als kalkgrasland rijk aan orchideeën en dus botanisch enorm waardevol. Bovendien hebben ze, zeker als ze begroeid zijn, nog altijd een erosie-remmende werking, waarmee ze modderstromen in de dorpen in het dal helpen voorkomen.

Goed onderhouden graften vormen een goed biotoop voor de hazelmuis.

Wanneer graften niet worden onderhouden groeien ze dicht en verdwijnt de structuur.

GRAFT IN HET NAUW - "Sluipenderwijs blijft er niets van over." Met lede ogen ziet Gertjan Sengers, projectleider Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC), hoe graften in de verdrukking raken. Een indruk die vorig jaar werd bevestigd door een inventarisatie van Natuurrijk Limburg, VNC, Waterschap Limburg, Bond Heemschut Limburg en Staatsbosbeheer: bij zowel boeren als terreinbeheerders gaat het regelmatig mis: "Op sommige graften wordt de vegetatie zelfs doodgespoten. De meeste graften beheer je als hakhout, maar veel struiken zijn doorgeschoten tot bomenrijen. Door natuurbeheer - extensivering - groeien percelen tussen de graften dicht en door ruilverkaveling raken graftenstelsels volgeplant met bos. Ook verdwijnen graften door intensieve landbouw en schaalvergroting. Cultuurhistorie en biodiversiteit betalen de rekening."

CAMPAGNE STAAT KLAAR

Er staat inmiddels een campagne klaar om in betere tijden (na corona) de alarmbel bij gemeenten en provincie nog iets harder te laten rinkelen. In principe zijn alle landschapselementen vanuit Europa beschermd (vanuit de richtlijn Goede Landbouwpraktijken, en dat geldt zeker voor erosie-remmende elementen). Vaak staan graften ook in het gemeentelijke bestemmingsplan. Intussen wordt nergens gehandhaafd, moppert VNC-directeur Jaap Dirkmaat: "Het probleem van graften: je hebt er geen zak aan, behalve dat ze erosie tegengaan. We kunnen dus eigenlijk niet zonder, maar er verandert niets aan hoe we met graften omgaan. Het waterschap ervaart wel een probleem vanwege de modderstromen in dorpen. Tot voor kort kozen ze voor opvangdepots. Niemand had kennelijk het idee om die grond weer omhoog te rijden. Dat is vruchtbare grond die onze kinderen niet meer kunnen gebruiken."

VERLEIDEN - In plaats van handhaven kun je ook inzetten op een charmanter methode: verleiden, en dus tegemoetkomen aan boeren die hun achterstallige onderhoud aanpakken. Natuurrijk Limburg beheert graften als onderdeel van het hakhoutbeheerpakket. In 2020 heeft dat hernieuwde aandacht gekregen. Want het blijkt voor boeren lastig om de draad weer op te pakken als er twintig jaar niets is gebeurd, vertelt veldmedewerker Pieter Puts: "Soms is de hele struiklaag verdwenen, dan moet je nieuwe meidoorns of hazelaars gaan planten. Vaak zijn boeren ook te voorzichtig. Je kunt het beste met de boer in het veld gaan kijken: die boom mag uitgroeien, die boom moet geknot, en het hakhout moet je flink afzetten. Zo proberen we graften weer op orde te brengen. Daarbij brengen we de belangen goed voor het voetlicht. Ook die van cultuurhistorie: weet wat je weghaalt, die graft kan ouder zijn dan de kerk in het dorp."

PROPOSITIE HEUVELLAND

Onder de titel 'Propositie Heuvelland' werkt de provincie Limburg samen met LLTB, waterschap, Waterleiding Maatschappij Limburg en diverse gemeenten aan het verduurzamen van water- en bodembeheer in het Heuvelland. Belangrijkste opgaven zijn het tegengaan van wateroverlast, het verbeteren van de waterkwaliteit (het terugdringen van meststoffen uit de landbouw) en het versterken van de biodiversiteit in het Heuvelland. Samen hebben provincie, waterschap en LNV 7,5 miljoen euro beschikbaar gesteld.

Honderdtachtig agrariërs in het Beneden- en Midden-Geuldal, Meerssen-Ulestraten en het inzijggebied van het Bunder- en Elslooërbos wordt gevraagd of ze vrijwillig maatregelen willen nemen, veelal in ruil voor een vergoeding. Aanleg en herstel van graften vormt, als een natuurlijke waterremmende maatregel, ook onderdeel van het programma. Alles gaat in goed overleg, zodat het ook binnen de bedrijfsvoering van de ondernemer past. Bouke Sibbing van de provincie: "Ik denk dat alle agrariërs landschapsmensen zijn en daar ook aan willen bijdragen, zolang het maar niet ten koste gaat van hun bedrijf. De aanpak van wateroverlast zal een agrariër misschien wat meer aanspreken, want als de modder richting het dorp stroomt, dan komt het wel van zíjn land en wordt hij daar misschien wel op aangesproken. Tegelijk proberen we ook iets te doen voor biodiversiteit. Dus als je toch op een kritische plek een bufferstrook rond een Natura 2000-gebied aanlegt, kies dan voor een kruidenrijk mengsel en niet alleen maar voor gras." Natuurrijk Limburg zou graag zien dat dit beleid het ANLb helpt versterken, zodat bijvoorbeeld alle graften goed beheerd worden.

Projectenparade: dit deden we nog meer in 2020

Natuurrijk Limburg kijkt verder dan het beheerpakket alleen. Zo ontwikkelen we struweel binnen het graslandpakket om de grauwe klauwier vooruit te helpen.

Natuurrijk Limburg richt zich op leefgebieden en niet slechts op individuele soorten. Daardoor staan enkele ANLb-percelen vol (bedreigde) akkerflora en behoren ze tot Limburgs mooiste akkers.

Onze veldmedewerkers werken nauw samen met de deelnemers voor beheer met het meeste ecologische resultaat.

Stap voor stap verbeteren we onszelf. Zo gaan we de uitdaging aan om doorgaans ecologisch minder waardevol beheer, zoals knip- en scheerheggen, op te waarderen.

Door kennis te delen zijn deelnemers in staat uitgekiend beheer te voeren. Gefaseerd maaien is een vak apart, maar insecten profiteren er enorm van.

Hoogstamboomgaarden zijn landschappelijk waardevol: Natuurrijk Limburg probeert ze ecologisch nog waardevoller te maken en kijkt ook of dat tegen een lagere vergoeding kan. Zo blijft er geld over voor andere maatregelen en deelnemers.

Het ANLb moet leiden tot een meer natuurinclusieve landbouw, vindt Natuurrijk Limburg. Het gebruik van de arenstripper in het hamsterbeheer is daar een prachtig voorbeeld van: oogsten zonder dat dat ten koste gaat van de soort.

Met minder dan 3% van de Limburgse landbouwgrond onder ANLb-beheer zijn we realistisch: hoogstens kunnen we soorten voor uitsterven behoeden. Aan onze deelnemers zal het niet liggen: de betrokkenheid is hoog, velddagen zijn populair en ook nieuwsbrieven worden bovengemiddeld goed gelezen. Ook in 2021 zet Natuurrijk Limburg zich samen met alle deelnemers weer in voor een hogere biodiversiteit op boerenland.

COLOFON

Dit jaarbericht is een uitgave van Natuurrijk Limburg, Roermond. Natuurrijk Limburg stimuleert en motiveert grondgebruikers, grondeigenaren en organisaties om op eigen terrein activiteiten te ontplooien die tot meer biodiversiteit en (lokale) herkenbaarheid van het buitengebied leiden.

Tekst, vormgeving en productie: Communicatiebureau De Lynx, Wageningen | **Fotografie overige foto's: Harm Kossen** | **mei 2021**

CONTACT

Steegstraat 5
6041 EA Roermond
+31 475355711
(ma di do vr 9.00 tot 12.00)
info@natuurrijklimburg.nl

Volg ons via twitter

Natuurrijk Limburg
Akkers en weiden vol leven...